

Петренко І.І.

к.політ.н.,

Київський національний університет імені Тараса Шевченка,

доцент кафедри політичних наук, філософський факультет

Київ, Україна

i.i.petrenko@icloud.com

**ОСНОВНІ ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ СУЧАСНИХ
"ФАБРИК ДУМОК"**

Анотація. У статті досліджено основні підходи до класифікації сучасних "фабрик думок". Розглянуто типології провідних дослідників даного феномену, а саме О. Балаяна, С. Дацюка, Е. Джонсона, П. Діксона, І. Крастева, Дж. МакГанн, Е. Річа, Р. Сабатіні, О. Сунгурова, В. Філіппова. На основі критичного аналізу позицій зазначених вчених виведено узагальнюючий авторський підхід до класифікації сучасних "фабрик думок".

Ключові слова: публічна політика, "фабрики думок", аналітичні центри, експертно-аналітична діяльність, центри публічної політики

Формул: 0, рис.: 1, табл.: 0, бібл.: 13

Igor Petrenko

PhD (Political Sciences),

Associate Professor of the Department of Political Science

of the Taras Shevchenko National University of Kiev

Kiev, Ukraine

i.i.petrenko@icloud.com

**BASIC APPROACHES TO CLASSIFICATION OF MODERN THINK
TANK**

Abstract. The main approaches to classification of modern "Think tanks" are explored in the article. The typology of the leading researchers of this phenomenon, namely A. Balayan, S. Datsyuk, E. Johnson, P. Dixon, I. Krastev, J. McGann, A. Rich, R. Sabatini, O. Sungurov, V. Filippov are considered. The summarizing author's approach to the classification of modern «Think tanks» based on a critical analysis of positions of these scientists is deduced. The author believes that four key indicators to classify of "Think tanks" is a dichotomy technical-mission and dependent-independent. This approach to classification can be presented in two axes, forming four squares. According to certain indicators "Think tanks" also has such characteristics in the following two criteria: 1) the technology works and used instruments and 2) focus on political actors fields and relations between them are ("Think tanks" and the customer) occur.

Keywords: public policy, Think Tanks, analytical organizations, expert-analytical activity, centers of public policy

Formulas: 0, fig.: 1, tabl.: 0, bibl.: 13

Вступ. Сучасне суспільне життя відрізняється великою динамічністю політичних та економічних процесів, що зумовлює великий масив складних даних для аналізу і планування ефективної діяльності, а це, в свою чергу, збільшує вірогідність необґрунтованих рішень органів державної влади у всіх сферах управління. Подолати дану проблему можна залученням

компетентних осіб до процесів вироблення, прийняття та реалізації управлінських рішень, і використанням сучасних інформаційно-аналітичних технологій підтримки їх діяльності на основі методичних, програмно-інструментальних та технічних засобів. Більшість вчених відзначають, що ефективною формою інноваційно-аналітичних систем, що об'єднують ці засоби, є "фабрики думок" (далі – ФД), які знаходять все більш широке застосування як інструмент підтримки політико-управлінської діяльності.

Отже, з інтелектуальним забезпеченням світової політики безпосередньо пов'язана діяльність ФД. Їх ідейна продукція – прикладна політична експертиза, аналітичні статті, прогностичні розвідки, фундаментальні теоретичні праці – знаходять своє місце при виробленні, прийнятті та реалізації публічних рішень й публічної політики.

Аналіз досліджень та постановка завдання. Фабрики думок досліджує досить багато закордонних та українських вчених. Це такі науковці як Г. Афанасьєва, О. Балаян, М. Браун, С. Внучко, М. Гарнет, Д. Гаффней, В. Горбатенко, Ю. Громико, С. Дацюк, А. Денхем, П. Діксон, І. Дрор, А. Дубінській, Н. Дукот, Д. Ебельсон, Д. Зайцев, А. Кічіоні, Е. Ліндквест, Е. Лінкуїст, С. Лукареллі, Дж. МакГанн, Й. Марш, К. Радаеллі, Е. Річ, Р. Сабатіні, М. Сендел, Д. Стоун, О. Сунгуров, М. Тбурнет, М. Уено Х. Ульріха, К. Фієші, В. Філіппов, Мінг Чен Шай, І. Шейдіна та інші.

Сьогодні ФД є магістральним шляхом розвитку соціальної інженерії, одним із провідних соціальних способів існування інтелекту, його адекватного соціального застосування. Вони виконують важливі функції у публічній політиці: актуалізують й ставлять на порядок денний важливі соціальні проблеми і контролюють хід їх вирішення; генерують інноваційні ідеї; виробляють альтернативи та прогнози публічної політики; презентують висновки дослідницької роботи широкому загалу; здійснюють публічну комунікацію; проектують конкретні публічні рішення; створюють законопроекти і лобюють громадські та приватні інтереси за допомогою інтелектуальних інструментів.

Наразі в світі нараховується близько 7000 фабрик думок. Вони відрізняються між собою – деякі з них є величезними корпораціями з тисячним штатом та багатомільйонними бюджетами, інші – можуть складатись з декількох дослідників і мати в рази скромніший бюджет, деякі – досліджують обмежене коло проблем, інші – мають дуже широкий пул проблем для дослідження, деякі – здійснюють суто технічний аналіз та експертизу, інші – займаються просуванням конкретних ідей (адвокатською діяльністю) тощо.

Для того, щоб краще зрозуміти сутність ФД, їх особливості, специфіку діяльності та місце серед інших подібних дослідних організацій, необхідно провести їх класифікацію. Серед учених немає спільної думки в даному питанні, хоча збіг щодо певних критеріїв виокремлення тих чи інших типів існує. Ми спробуємо проаналізувати наявні класифікації ФД і на цій основі, зважаючи на їх характерні особливості, вибудувати узагальнений підхід.

Результати дослідження. Під поняттям "фабрики думок" ми розуміємо включені в процес публічної політики автономні, постійнодіючі експертно-аналітичні організації, що здійснюють прикладні міждисциплінарні дослідження й розробки у сфері суспільних проблем і виробляють поради або рекомендації (у формі аналітичних доповідей та проектів) особам, що приймають політичні рішення.

Дж. МакГанн та Р. Сабатіні зазначають, що сьогодні аналітичні центри

функціонують у різноманітних політичних режимах, включені в низку політичних процесів, і складаються з різноманітних типів інститутів, які мають різні організаційні форми. Тоді як організаційна структура, форми активності, цільові групи і види підтримки можуть варіюватися, більшість аналітичних центрів поділяють спільну мету – проведення досліджень та вироблення аналітичних продуктів високої якості, що сприяють різним формам громадської участі [McGann 2011, с. 15].

ФД можна класифікувати за різними критеріями, зокрема: за загальними завданнями; виробленою продукцією; джерелами фінансування; складом і кваліфікацією співробітників; профільною спрямованістю; тематикою досліджень тощо.

Сучасні “фабрики думок” умовно можна поділити на:

– академічні експертні центри, як правило, об’єднані з найбільшими університетами;

– експертні центри (контрактні дослідницькі інститути), що спеціалізуються на реалізації замовлень державних органів, досить часто працюють у військовій сфері чи сфері так званих “стратегічних досліджень”, які стосуються проблем, пов’язаних із забезпеченням безпеки держави;

– пропагандистські центри, які здійснюють “розкрутку” вже готових досліджень на замовлення певних політичних сил;

– цільові організації, які досліджують окремі конфліктні питання суспільного життя (вільний продаж зброї, легалізація абортів та ін.);

– “адвокатські” експертні центри – зайняті переважно не дослідженнями, а розповсюдженням інформації для сприяння прийняття конкретних рішень в тій чи іншій сфері. Вони працюють у тісному взаємозв’язку з політичними партіями чи громадськими організаціями, що мають аналогічні погляди [McGann 2000, с. 16– 24].

Дж. МакГанн на основі критерію незалежності поділив всі ФД на дві великі групи 1) незалежні (академічні, контрактні, ідеологічні, аналітичні) і 2) залежні (при політичних партіях, уряді, комерційні, університетські) [McGann 2007, с. 21].

Серед американських ФД Дж. МакГанн виокремлює чотири групи:

1) академічні, які, в свою чергу, поділяються на:

а) загального призначення – як правило проводять дослідження і аналіз щодо широкого кола питань публічної політики, але не обмежуються ними (мають довіру, підтримку і використовують вплив наукового співтовариства; походять з академічних інститутів, але є “університетами без студентів”; штат складається з вчених; їх дослідження розраховані на довгострокову перспективу; є незалежними та об’єктивними; продукт діяльності – книги, журнальні статті та монографії);

б) спеціалізовані – як правило зосереджують на одній проблемі або напрямі дослідження (розрізняються за ступенем спеціалізації; мають спеціалізовану програму наукових досліджень, відповідних спонсорів та клієнтську базу);

2) дослідницько-контрактні (консалтингові) – виконують велику частину своїх досліджень для урядових установ (орієнтовані на проблеми публічної політики, мають тісні робочі відносини з державними органами та установами; фінансуються за рахунок урядових контрактів; виробляють політичні поради та програми; продукують радше аналіз політики, а не її дослідження; надають дослідникам обмежену свободу; не працюють на широкий загал; є мультидисциплінарними; організовані як консультаційні

фірми);

3) адвокатські (інформаційно-пропагандистські) – організації, що просувають в публічній політиці певну точку зору (місія визначається ідеологією, мораллю або світоглядом; організовані так, щоб просувати свої ідеї; відхиляють академічну та технократичну орієнтації на аналіз політики);

4) орієнтовані на бізнес (є гібридом перших трьох) – зосереджені на маркетингу своїх ідей (застосовують принципи менеджменту, маркетингу і продажів для досліджень публічної політики; критикують академічні ФД; орієнтуються на клієнта; продукують короткі, “журналістські” дослідження та зосереджуються на чинному законодавстві або політиці; структурно подібні до організації редакції газети) [McGann 2005].

Дж. МакГанн також зазначає, що в США практично немає партійних ФД в той час як вони є домінуючим різновидом в Європі. Окрім окреслених видів в США також існують ФД, пов’язані з урядом, некомерційними організаціями або корпораціями. З точки зору ідеології вчений поділяє ФД на 5 категорій: 1) консервативні; 2) праві; 3) центристські; 4) ліві; 5) прогресивні [McGann 2005, с. 6]. Щоправда в іншій своїй роботі на основі ідеологічної спрямованості він пропонував поділяв ФД на: консервативні, лібертаристські, правоцентристські, центристські, лівоцентристські та ліберальні ФД [McGann, Johnson 2005, с. 14].

Відомий дослідник ФД П. Діксон виокремлює такі їх типи: 1) ФД, пов’язані з федеральним урядом річними контрактами (Федеральні науково-дослідні центри, що працюють за контрактом) – підрозділи, що фактично приєднані до урядових установ за допомогою контрактів; 2) ФД, які є частиною державного апарату – створюються для перспективного планування та вивчення можливих варіантів розвитку в майбутньому; 3) провідні незалежні чи пов’язані з університетами неприбуткові інститути та заклади, що займаються загальними проблемами природничих та гуманітарних наук; 4) ФД, створені з метою отримання прибутку – проводять дослідження за відповідну плату (надають консультації, вивчають проблеми, виконують прикладні дослідження); 5) незалежні, неприбуткові ФД, що самостійно визначають свою діяльність – існують для вивчення якогось одного предмету або точки зору [Діксон 2004, с. 48-55].

Наведена класифікація є цікавою, але окреслені П. Діксоном типи ФД були характерні для США у 70-х роках ХХ століття. Нині ФД демонструють більше різноманіття організаційних форм.

Залежно від кількості питань, які досліджує ФД (або залежно від широти наукових інтересів) Е. Річ виокремлює три категорії організацій: 1) ФД “повного сервісу” – виробляють дослідження, що охоплюють широкий спектр тематичних сфер, включаючи зовнішню і внутрішню політику; 2) “Мульти-проблемні” ФД – мають помітний інтерес до різних предметів, які стосуються більш одного домену політики, але не включають всі (або більшість) предметних сфер; 3) Моно-проблемні ФД – зосереджують свою увагу лише на одній категорії проблем [Rich 2004, с. 17].

За ідеологічною ознакою, спираючись на основні ключові слова і фрази у заявлених місіях та/або їх річних звітах Е. Річ класифікує ФД на консервативні, ліберальні та на організації з центристською позицією або без певної ідеології. На його думку, консервативним ФД притаманне просування системи вільного ринку, обмеження уряду, індивідуальних свобод, релігійного вираження, традиційних сімейних цінностей та ліквідації расової або національної дискримінації. Ліберальним ФД притаманна зацікавленість у

використанні публічної політики і програм, спрямованих на подолання економічних, соціальних, гендерних або інших нерівностей, а також бідності, застою заробітної плати, зниження витрат на оборону тощо. До третьої групи Е. Річ відніс ті організації, заяви яких не легко розміщувати в межах двох перших ідеологічних груп, або, які фактично можна віднести до двох перших категорій одночасно, або, ті які фактично не мають ідеологічних орієнтирів [Rich 2004, с. 17].

В. Філіппов класифікує аналітичні центри наступним чином:

– за видом діяльності (за функціями): 1) дослідницькі аналітичні центри; 2) навчальні аналітичні центри, що організують обговорення проблем (проводять семінари, конференції, круглі столи, інше); 3) медіаторські аналітичні центри, захищають громадські інтереси; 4) багатопрофільні аналітичні центри;

– за сферами (напрямами) діяльності: 1) аналітичні центри, що займаються політичними проблемами; 2) аналітичні центри, що займаються економічними проблемами; 3) аналітичні центри, що займаються екологічними проблемами; 4) аналітичні центри, що займаються соціальними проблемами; 5) аналітичні центри, що займаються правовими проблемами; 6) багатопрофільні аналітичні центри;

– за правовим статусом:

– громадські організації:

- недержавні, неурядові, некомерційні громадські організації;
- громадські організації, засновниками яких є владні структури;
- громадські організації, засновниками яких є партійні структури;
- громадські організації, засновниками яких є бізнес-структури;

– освітні заклади;

– департаменти владних структур;

– комерційні організації:

- консалтингові фірми;
- центри виборчих технологій;

– за ступенем незалежності: 1) аналітичні центри, що працюють на органи державної влади (національні, регіональні, місцеві); 2) аналітичні центри, що працюють на політичні партії; 3) аналітичні центри, що працюють на бізнес-структури; 4) незалежні аналітичні центри [Філіппов 2007, с. 14-15].

За часом створення, місією організації, характером дій, способом структурної організації та специфікою взаємодії з урядом вчені виокремлюють:

1. Орієнтовані на військово-промисловий комплекс ФД (перша половина ХХ століття). ФД першого покоління займалися вирішенням проблем військово-технологічного змісту та глобальними проблемами війни і миру. До них можна віднести: корпорацію RAND, Американський інститут підприємництва (American Enterprise Institute) та Інституту Гувера (Hoover Institution). Вони відіграли вагомий роль у військовій перемозі, створюючи сучасні види зброї та інформаційних технологій. Пізніше – вирішально вплинули на розвиток космосу, забезпечення гонки озброєнь та багато в чому сприяли перемозі у “холодній війні”.

2. ФД, пов'язані з дослідженням проблематики майбутнього (60-ті роки ХХ століття). Характерною рисою роботи ФД цього часу стало продукування глобальних ідеологій, футурологічних праць, заснованих на довгостроковому глобальному прогнозуванні. Найбільш відомі організації цієї

плеяди – Гудзонівський інститут (Hudson Institute), Інститут майбутнього (Institute for the Future) та Римський клуб (Club of Rome). Розробка глобальних концепцій та ідеологій стала необхідною умовою переходу на новий етап розвитку суспільства.

3. ФД адвокатського типу, спрямовані на виявлення, захист та відстоювання інтересів громадянського суспільства. Основна ознака ФД третього покоління полягає у місії, яку вони виконують по відношенню до громадянського суспільства, тобто у технології відбору суспільнозначимих питань. Серед ФД цього покоління Heritage Foundation окреслив цілу епоху в історії американської публічної політики.

4. Локально орієнтовані ФД (інститути урбаністики та регіонального розвитку). Основною характеристикою ФД цього покоління є обмеження дослідженням та вирішення регіональних та місцевих проблем. Вони не лише виробляють високоякісні ідеї, але й змушують ці ідеї працювати на локальному рівні. Серед “фабрик думок” цього покоління слід виокремити Інститут Аллегіні (Allegheny Institute for Public Policy; Піттсбург, США) та Інститут Манхеттена (Manhattan Institute; Нью-Йорк, США).

5. Мережеві віртуальні співтовариства висококваліфікованих спеціалістів з проблем соціального розвитку. З появою мережевих технологій почало формуватися нове, п’яте покоління фабрик думок. Їх характерна риса – широке використання мережевих технологій та принципів віртуального суспільства. Фабрики думок такого типу, як правило, виникають з метою здійснення “мозкових атак” з певних глобальних чи суспільнозначущих проблем. “Фабриками думок” п’ятого покоління можна вважати “Технет” (Technet), “Волонтери технічного сприяння” (Volunteers in Technical Assistance) та “Один світ” (One World) [Современные фабрики мысли 1998].

За цілями організації, її продукцією та джерелами фінансування вчені виокремлюють [Горный 2006, с. 3-4]:

По-перше, академічні ФД. Їх штат складають незаангажовані, відомі вчені, які користуються довірою. Фінансується зазвичай цей різновид ФД із фондів, корпораціями та приватними особами. Порядок денний роботи ФД визначають самі дослідники та/або фонди. Академічні ФД результати своєї роботи зазвичай оформлюють у вигляді академічних монографій, статей в журналах. Стиль їхньої продукції можна охарактеризувати як деідеологізований. Підтипами даних ФД є елітні політичні клуби та спеціалізовані академічні ФД. Умовами їх підтримки є культура і філантропічні традиції допомоги у розвитку ідей непартійних експертів.

По-друге, контрактні ФД. Їх штат також складають відомі вчені, що користуються довірою і є непартійними дослідниками. Фінансування даного виду ФД здійснюють урядові агентства, які також і визначають їх порядок денний. Продукт своєї діяльності контрактні ФД оформлюють як звіти для урядових агентств, написані в об’єктивному і непартійному стилі. Підтипом даних ФД є спеціалізовані дослідницькі центри, що працюють на контрактній основі. Умовами підтримки їх діяльності є державна підтримка політичних досліджень.

По-третє, ідеологізовані ФД (advocacy tanks). Їх штат складають ідеологізовані спеціалісти. Фінансування їх діяльності здійснюється через фонди корпорації та приватними особами. Порядок денний у даному випадку визначають лідери ФД. Продуктом діяльності даного виду ФД є короткі документи щодо поточних політичних проблем. Підтипами адвокатських ФД є спеціалізовані ФД, що захищають чийсь інтереси. Умовами їх діяльності є

підтримка фондами, бізнесом і групами інтересів.

Advocacy ФД презентують і виражають інтереси груп (корпорацій, політиків) з певною ідеологією. Їх основна відмінність від перших двох типів ФД наступна: вони не прагнуть отримати власні дані, але інтерпретують вже наявні, причому в інтересах певних груп і корпорацій, дотримуючись обраної ідеології. У свій штат вони охочіше залучають колишніх політиків і журналістів, ніж учених. Вони куди ефективніше впливають на політиків і ЗМІ, ніж інші ФД, використовуючи в якості продукту короткі брошури, в яких зрозумілою мовою викладають матеріали своїх досліджень. Лідери цих ФД стверджують, що хвалена об'єктивність академічних та контрактних ФД – це фікція: вони також ідеологізовані, оскільки результати отримують та викладають люди, а люди обов'язково дотримуються якої-небудь ідеології.

Принципи взаємодії Advocacy ФД з органами влади. Ці організації: 1) працюють в тому числі на уряд, але не на замовлення уряду; 2) політично нейтральні; 3) знаходяться на дистанції від уряду (спостерігають); 4) завжди готові критикувати рішення влади незалежно від попередньої підтримки; 5) фінансово незалежні від органів влади (характерно для більшості ФД); 6) впроваджують свої ідеї, але не реалізують їх самі; 7) роблять проблему і методи її вирішення відкритими і публічними незалежно від бажання влади (характерно для більшості ФД); 8) допомагають виконавчим органам готувати нормативно-правові акти, які обмежують їх втручання в справи суспільства (бізнесу в першу чергу) [Горный 2006, с. 14-15].

По-четверте, партійні ФД. До їх штату входять члени партії та люди, лояльні до партійних ідей. Їх фінансування здійснюється партіями та урядовими субсидіями. Порядок денний їх діяльності визначається на основі партійних програм. Продукт діяльності та стиль оформлення результатів даних ФД може бути різним. Умовами підтримки їх діяльності є фінансування уряду, доступне для політичних партій [Горный 2006, с. 4].

У 2002 році російські дослідники (О. Сунгуров, М. Горний та інші) ввели поняття "центри публічної політики", яким виокремили підклас ФД, які володіють певної громадською місією, на відміну від "технічних" західних структур [Фабрики мысли и Центры публичной политики 2002].

Горний М. до центрів публічної політики (ЦПП) відносить фабрики думок, які у своїй діяльності залучають громадян та їх об'єднання (публіку) для вирішення суспільно значущих проблем, тому рішення пропонуються з урахуванням інтересів населення. Іншими словами, ЦПП використовують громадську участь в якості обов'язкового механізму при вирішенні проблем. ЦПП, таким чином, можна віднести до основних акторів публічної політики. Такі організації з'явилися в кінці минулого століття. Головною функцією ЦПП є комунікативна. Як правило, більшість ЦПП, створені і / або пов'язані з організаціями 3-го сектора, зазвичай, їх члени дотримуються певної ідеології, але це не обов'язково [Горный 2006, с. 7].

І ЦПП, і ФД вирішують суспільно значимі проблеми, але, ФД створюються згори, а ЦПП – знизу. ЦПП беруть участь в реалізації своїх ідей, а не тільки впроваджують їх. ЦПП прагнуть до співпраці між собою при захисті своїх інтересів. Варто також відзначити, що ЦПП більш характерні для пострадянських держав, адже у чистому вигляді, наприклад в США, ЦПП немає.

Балаян О. та Сунгуров О. використовуючи критерій наявності місії, або бачення бажаного напрямку змін суспільства і політики виокремлюють дві групи ФД – 1) "технічні ФД", у яких відсутня або слабо виражена подібна

місія; 2) "ідейно навантажені" ФД, у яких місія або стратегічне бачення є чітко окресленим. "Технічні" ФД, в свою чергу, вчені поділяють на: а) "клієнтські" – створені для експертно-аналітичного обслуговування будь-якої владної чи іншої структури, яка володіє ресурсами для забезпечення функціонування такого аналітичного центру; б) контрактні ФД, які, як правило, не мають основного замовника і активно працюють на ринку експертних послуг. "Ідейно навантажені" ФД дослідники поділяють на: а) консервативні ФД, які прагнуть зберегти закриту, "підкилимну" політику, посиляючись на певні "духовні таємниці"; б) Центри публічної політики, діяльність яких спрямована на розвиток економічних і політичних реформ і становлення публічної, відкритої політики [Балаян, Сунгуров 2016, с. 11-12].

Окрім означеного критерію О. Балаян та О. Сунгуров виокремлюють ще такі підходи до класифікації ФД:

1. За відношенням до процесу прийняття рішень:

– реформаторські (advocacy-oriented groups) – безпосередньо впливають на процес прийняття рішень, спрямовані на покращення тих чи інших сторін публічної політики, критикують існуючі політики, дають рекомендації (конкретні механізми) щодо покращення ситуації, впливаючи на осіб, що відповідають за прийняття таких рішень;

– орієнтовані на освіту (educated-oriented groups) – впливають на політику через організацію конференцій і семінарів, видання книг і статей, взаємодію зі ЗМІ, їх діяльність не спрямована на досягнення конкретних рішень, скоріше на визначення порядку денного для обговорення і формування уявлень у майбутніх громадських лідерів.

2. За ідеологічним забарвленням (наявність або відсутність ідеологічної спрямованості та її характер):

– консервативні ФД – сконцентровані на розвитку вільного ринку, обмеженні впливу держави, на індивідуальних свободах, релігійному дусі або на традиційних сімейних цінностях; як правило охоплюють більш широкий діапазон як міжнародних, так і внутрішніх проблем, які часто фокусуються на одній або декількох проблемах; характеризуються більш агресивним захистом інтересів і маркетингом своїх продуктів; більш характерним є просування певних концепцій;

– ліберальні ФД – пропонують використовувати урядові програми для ліквідації економічної, соціальної і гендерної нерівності, бідності або стагнації цін, або закликають до збільшення соціальної справедливості, до збереження навколишнього середовища, або до зниження видатків на оборону; більш характерним є дослідження певних суспільних проблем, а не просування певних проектів;

– центристські ФД – не мають ідеологічної спрямованості.

3. За відношенням до основних акторів поля політики О. Балаян та О. Сунгуров наводять класифікації запропоновані І. Крастевим і Е. Джонсоном. І. Крастев виокремлює наступні типи ФД:

– орієнтовані на уряд, тісно пов'язані з політичними партіями чи конкретними політиками;

– орієнтовані на парламентаріїв, як правило, отримують підтримку за рахунок інтересів донорів у створенні нових законів;

– орієнтовані на ЗМІ, базуються на популярності і авторитетності ЗМІ і часто діють як автономні центри експертизи. Характерною рисою цього типу ФД є готовність легко змінити програму своєї роботи на більш актуальну.

Частіше за все дані ФД продукують високоякісну журналістику, а не наукові дослідження у сфері публічної політики.

Джонсон Е. ФД розмежовував за ступенем їх афілійованості з основними гравцями політичного поля, а саме:

- ФД орієнтовані на захист суспільних (громадських) інтересів. Такого роду ФД є фінансово незалежні, напрями досліджень, як правило, визначають уподобаннями керівництва. Організації, що діють лише в цьому полі, відносно рідко зустрічаються за межами США, так як в інших країнах складно знайти фонди, що підтримують дійсно незалежні групи;

- аналітичні центри при політичних партіях. Тематика досліджень даного роду ФД визначається партійною необхідністю;

- урядові дослідницькі центри. Ступінь незалежності такого роду ФД обмежена, але вони можуть бути механізмом впливу на прийняття рішень;

- консультаційні центри при корпораціях, працюють на економічний ринок – проводять дослідження ринку або реалізують конкретні завдання корпорацій. Дані ФД мають свободу від влади, але і вплив на владні рішення обмежений. Як правило, такі організації існують в полі пошуку і залучення інвестицій;

- науково-освітні центри, що проводять, переважно, академічні дослідження. Головною перевагою таких ФД є здатність вести серйозні дослідження незалежно від влади, але ця перевага рідко використовується для розробки пропозицій щодо покращення публічної політики [Балаян, Сунгуров 2016, с. 21-25].

У всесвітньому індекс-рейтингу аналітичних центрів за 2015 рік, складеному співробітниками Інституту Лодера при Університеті Пенсильванії аналітичні центри поділяються на такі категорії:

- самостійні та незалежні – мають суттєву незалежність від будь-яких групових інтересів чи донорів, працюють самостійно і не фінансуються державою;

- напівнезалежні – незалежні від держави, але контролюються груповими інтересами, донорами чи підрядними організаціями, що забезпечують значну частину фінансування і суттєво впливають на діяльність аналітичних центрів;

- державні – офіційно входять в структуру держави;

- напівдержавні – фінансуються виключно за рахунок державних грантів і контрактів, але не входять в офіційну структуру держави;

- пов'язані з університетами – центри політичних досліджень при університетах;

- пов'язані з політичними партіями – офіційно пов'язані з політичними партіями;

- корпоративні (комерційні) – комерційні організації, які займаються вивченням політичних проблем і пов'язанні з корпораціями або просто діють на комерційній основі [McGann 2016].

Подібні поділи є досить умовним, адже дуже мало ФД можна віднести виключно до одного із зазначених типів. Переважна більшість мають одночасно властивості декількох типів, та й відмінності між, наприклад, академічними та *advocacy* ФД сьогодні досить розмиті: академічні ФД випускають короткі аналітичні замітки для політиків, а *advocacy* ФД залучають до своїх досліджень відомих вчених. Це ж стосується й багатьох інших типів. Крім цього, існує безліч схожих організацій, які досить важко відрізнити від ФД.

Узагальнюючи всі вищеперераховані підходи до класифікації спробуємо запропонувати наступну типологію ФД.

– За спрямуванням діяльності (наявністю чи відсутністю місії, стратегічного бачення розвитку суспільства або галузі):

– технічні ФД – відсутня або слабо виражена місія; позиціонують себе як інструмент експертно-аналітичної дослідної роботи без ідеологічної орієнтації, тобто як суто технічні організації, які виконують практично будь-які замовлення відповідного спрямування;

– місіонерські ФД – мають чітку місію (ідеологію) свого розвитку і спрямовують свої зусилля на досягнення бажаного майбутнього.

– За ступенем незалежності ФД поділяються на:

– незалежні (самостійні) ФД – мають диверсифіковані джерела фінансування; як правило, самостійно обирають теми дослідження; експерти-аналітики мають високий рівень свободи під час дослідження; ставлять за мету соціальну інженерію й орієнтуються на широку громадськість; мають високий ступінь об'єктивності й науковості;

– залежні ФД – обмежені джерела фінансування (урядові контракти, партії, корпорації, комерційні замовлення); як правило, теми досліджень визначаються фінансовими донорами; експерти-аналітики не можуть виходити за рамки поставлені замовником; ставлять за мету максимізацію здобутків замовника; об'єктивність обмежена інтересами замовника, хоча дослідники мають право на "окрему думку"; є об'єктами критики з боку багатьох дослідників, які навіть піднімають питання про доцільність називати організації такого роду фабриками думок; серед залежних ФД можна виокремити:

○ державні – є частиною державного механізму;

○ напівдержавні – як правило, фінансуються виключно за рахунок державних грантів і контрактів, але не входять в офіційну структуру держави;

○ партійні – офіційно пов'язані з політичними партіями;

○ корпоративні – пов'язані з великими корпораціями і здійснюють аналіз публічної політики в їх інтересах;

○ напівнезалежні – незалежні від держави, але контролюються груповими інтересами, донорами чи підрядними організаціями, що забезпечують значну частину фінансування і суттєво впливають на діяльність аналітичних центрів.

– За технологією роботи та використанням інструментарієм:

– дослідницькі ФД – це експертно-аналітичні організації, які реально проводять і більше зорієнтовані саме на фундаментальні та прикладні дослідження суспільних проблем, а питання впливу на публічну політику є для них другорядним;

– пропагандистські ФД – це експертно-аналітичні організації, що здійснюють радше "розкрутку" вже готових досліджень, більше орієнтовані не на дослідження, а на розповсюдження інформації з метою сприяти прийняттю того чи іншого публічного рішення; тобто першопочатковим для організацій такого роду є вплив на публічну політику з вже готовим рішенням, а не пошук оптимальних альтернатив вирішення суспільних проблем.

– За орієнтацією на акторів політичного поля та відносинами, які між ними (ФД та замовником) виникають:

– ФД, що орієнтуються на обслуговування конкретного політичного актора (уряду, партії, корпорації і т.д.), який володіє відповідними ресурсами для оплати послуг ФД;

– ФД, що орієнтуються на отримання того чи іншого контракту на виконання дослідження публічної політики – як правило, не мають основного замовника і активно пропонують свій продукт на ринку ідей;

– ФД, що орієнтуються на широку громадськість і ЗМІ – діяльність таких організацій, як правило, спрямована на розвиток економічних і політичних реформ і становлення публічної, відкритої політики.

Висновки. Таким чином, ми встановили, що вчені класифікують фабрики думок за багатьма підставами, зокрема: за загальними завданнями; виробленою продукцією; джерелами фінансування; складом і кваліфікацією співробітників; профільною спрямованістю (спеціалізацією); тематикою досліджень; ступенем незалежності; ідеологічною спрямованістю; правовим статусом; часом створення; характером дій; ступенем афілійованості з основними гравцями політичного поля (політичними акторами); залежно від кількості досліджуваних питань тощо.

На нашу думку, чотирма основними показниками, за якими можна класифікувати ФД є дихотомії технічні-місіонерські та залежні-незалежні. Подібний підхід до класифікації можна представити у вигляді двох осей, що утворюють чотири квадрати.

Рисунок 1 – Система координат класифікації “фабрик думок”

Джерело: власна розробка

Розмістивши ФД відповідно до означених показників, варто також уточнити їх характеристики за такими двома критеріями як: 1) технологія роботи і використовуваний інструментарій та 2) орієнтація на акторів політичного поля та відносини, які між ними (ФД та замовником) виникають.

На наш погляд, дана типологія є універсальною і змістовною, дає можливість, хоча й в узагальненому вигляді, представити багатоманіття сучасних ФД.

Література

Балаян, А. А., Сунгуров, А. Ю. (2016). *Фабрики мысли и экспертные*

- сообщества. СПб.: Алетейя, 240 с.
- Горный, М. Б. (2006). Фабрики мысли и центры публичной политики в конце XX - начале XXI веков. *Публичная политика*. URL: http://www.civisbook.ru/files/File/Gornyi_fabriki.pdf.
- Диксон, П. (2004). *Фабрики мысли*. М. : ООО «Издательство АСТ», 505 с.
- Дацюк, С. (1998). *Современные фабрики мысли (мозговые центры, Think Tanks) : аналитический доклад Центра гуманитарных технологий / ред. С. Дацюк*. URL: http://xyz.org.ua/discussion/think_tanks.html.
- Сунгуров, А. Ю. (2002). *Фабрики мысли и Центры публичной политики. Международный и первый российский опыт / Под редакцией А. Ю. Сунгурова*. СПб: Норма, 176 с.
- Филиппов, В. А. (2007). *Аналитические центры – стратегический интеллектуальный ресурс*. М.: ЛЕНАНД, 104 с.
- McGann, J. G. (2000). How Think Tanks are Coping with the Future. *Futurist, Vol. 34. Issue 6*, p. 16– 24.
- McGann, J. G., & Johnson, E. C. (2005). *Comparative think tanks, politics and public policy*. Cheltenham-Northampton: Edward Elgar, 288 p.
- McGann, J. G. (2005). *Think Tanks and Policy Advice in The US*. Foreign Policy Research Institute, 33 p. URL: http://www.kas.de/wf/doc/kas_7042-1522-1-30.pdf?050810140439.
- McGann, J. G. (2007). *Think Tanks and Policy Advice in the US: Academics, Advisors and Advocates (Routledge Research in American Politics and Governance)*. Routledge, 200 p.
- McGann, J. G., & Sabatini, R. (2011). *Global Think Tanks: Policy networks and Governance*. Routledge, 192 p.
- McGann, J. G. (2016). *2015 Global Go To Think Tank Index Report*. URL: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=think_tanks.
- Rich, A. (2004). *Think tanks, public policy and the politics of expertise*. Cambridge; New York: Cambridge Univ. Press, 258 p.

References

- Balaian, A. A., Sungurov, A. Yu. (2016). *Fabriki mysli i ekspertnyie soobshhestva*. Saint Petersburg: Aleteyja, 240 s.
- Daciuk, S. (1998). *Sovremennyye fabriki mysli (mozgovyye centry, Think Tanks) : analiticheskij doklad Centra humaniarnyx tehnologij / red. S. Daciuk*. Retrieved from http://xyz.org.ua/discussion/think_tanks.html.
- Dikson, P. (2004). *Fabriki mysli*. Moscow : ООО «Издательство АСТ», 505 с.
- Filippov, V. A. (2007). *Analiticheskie centry – strategicheskij intellektualnyj resurs*. Moscow: LENAND, 104 s.
- Gornyj, M. B. (2006). *Fabriki mysli i centry publichnoj politiki v konce XX - nachale XXI vekov. Publichnaia politika*. Retrieved from http://www.civisbook.ru/files/File/Gornyi_fabriki.pdf.
- McGann, J. G. (2000). How Think Tanks are Coping with the Future. *Futurist, Vol. 34. Issue 6*, p. 16– 24.
- McGann, J. G., & Johnson, E. C. (2005). *Comparative think tanks, politics and public policy*. Cheltenham-Northampton: Edward Elgar, 288 p.
- McGann, J. G. (2005). *Think Tanks and Policy Advice in The US*. Foreign Policy Research Institute, 33 p. URL: http://www.kas.de/wf/doc/kas_7042-1522-1-30.pdf?050810140439.
- McGann, J. G. (2007). *Think Tanks and Policy Advice in the US: Academics,*

- Advisors and Advocates (Routledge Research in American Politics and Governance)*. Routledge, 200 p.
- McGann, J. G., & Sabatini, R. (2011). *Global Think Tanks: Policy networks and Governance*. Routledge, 192 p.
- McGann, J. G. (2016). *2015 Global Go To Think Tank Index Report*. URL: http://repository.upenn.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1009&context=think_tanks.
- Rich, A. (2004). *Think tanks, public policy and the politics of expertise*. Cambridge; New York: Cambridge Univ. Press, 258 p.
- Sungurov, A. Yu. (2002). *Fabriki mysli i Centry publichnoj politiki. Mezhdunarodnyj i pervyj rossijskij opyt / Pod redakcyej A. Yu. Sungurova*. Saint Petersburg: Norma, 176 s.

Data przesłania artykułu do Redakcji: 16.02.2017
Data akceptacji artykułu przez Redakcję: 21.02.2017